

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Кафедра ботаніки

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Ректор ЖДУ

проф. Саух П.Ю.

“03” червня 2013 року

ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

підготовки за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр»

галузь знань
напрямок підготовки
факультет

0401 ПРИРОДНИЧІ НАУКИ
6. 040102 Біологія*
Природничий

Навчальна програма навчальної дисципліни Лікарські рослини для студентів за напрямом підготовки 6.040102 Біологія*. – “ 8 ” квітня 2013 року – 6 с.

РОЗРОБНИКИ:

к.б.н., доц. Аннамухаммедова О. О.

Навчальна програма затверджена на засіданні кафедри ботаніки

Протокол від “ 8 ” квітня 2013 року № 12

Завідувач кафедри ботаніки (Киричук Г.Є.)

“ 8 ” квітня 2013 року

Схвалено методичною комісією природничого факультету

Протокол від “ 11 ” квітня 2013 року № 9

Голова (Вискущенко А.П.)

“ 11 ” квітня 2013 року

Схвалено вченою радою

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Протокол від “ 24 ” травня 2013 року № 10

Проректор з навчальної роботи М.М. Осадчий

“ 24 ” травня 2013 року

© _____, 20__ рік

© _____, 20__ рік

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Лікарські рослини» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавр напрямку **6.040102 Біологія***.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є лікувальні властивості лікарських рослин, лікарські рослини флори України.

Міждисциплінарні зв'язки: курс «Лікарські рослини» пов'язаний з ботанікою (анатомією та морфологією рослин, систематикою рослин), анатомією та фізіологією людини, неорганічною хімією, органічною хімією, фізіологією та екологією рослин.

Програма навчальної дисципліни складається з таких модулів:

Модуль I. Вступ до курсу «Лікарські рослини»

Змістовий модуль 1. Поняття про лікарські рослини та лікарську рослинну сировину

Тема 1. Вступ. Лікарські рослини і лікарська рослинна сировина

Тема 2. Хімічний склад лікарських рослин

Тема 3. Лікарські форми з рослинної сировини

Модуль II. Спеціальна фітотерапія

Змістовий модуль 2. Фітотерапія захворювань систем органів

Тема 1. Лікарські рослини і лікарська рослинна сировина, які впливають на імунітет. Фітотерапія алергічних захворювань

Тема 2. Фітотерапія захворювань нервової системи, неврозів та захворювань серцево-судинної системи

Тема 3. Фітотерапія в отоларингології. Фітотерапія захворювань органів дихання

Тема 4. Фітотерапія захворювань шлунково-кишковою тракту, печінки і жовчних шляхів

Тема 5. Фітотерапія ендокринних і обмінних захворювань

Тема 6. Фітотерапія захворювань сечостатевої системи

Тема 7. Фітотерапія в дерматології і косметології

Тема 8. Фітотерапія гіпо- і авітамінозів

Тема 9. Фітотерапія в педіатрії

Тема 10. Фітотерапія в онкології

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета – формування компетентної особистості у процесі вивчення, збереження та відтворення флори лікарських рослин, навчання студентів принципам фітотерапії.

1.2. Завдання:

1. вивчити хімічний склад лікарських рослин, який обумовлює їх цілющі властивості;
2. з'ясувати основні механізми впливу діючих речовин лікарських рослин на системи живого організму;
3. оволодіти основами фітотерапії захворювань людини;
4. ознайомитись із флористичним складом лікарських рослин;
5. оволодіти прийомом збору лікарської рослинної сировини різних морфологічних груп, ознайомитись із правилами її заготівлі, сушіння та зберігання;
6. сприяти вихованню дбайливого ставлення до природи та ресурсів дикорослих лікарських рослин.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- функції лікарських рослин в організмі;
- правила збору, сушіння та зберігання лікарської рослинної сировини;
- хімічний склад лікарських рослин з огляду вмісту основних діючих та супутних речовин;
- основні фактори впливу на взаємодію біологічно активних речовин у складі лікарських рослин та організму;

- характеристику лікарських рослин як засобів впливу на фізіологічний стан організму;

- сучасний стан ресурсів лікарських рослин на Україні та заходи ресурсозбереження.

вміти:

- визначати систематичну належність лікарських рослин;

- заготовляти (з урахуванням правил збору, сушіння та зберігання) лікарську рослинну сировину;

- дати характеристику різним класам хімічних сполук як основних діючих речовин у складі лікарських рослин;

- пояснити вплив факторів власне організму та зовнішнього середовища на формування фармакологічного ефекту;

- вміти пояснити механізми фізіологічного впливу основних діючих речовин лікарських рослин на організм;

- групувати види лікарських рослин за їх фізіологічним впливом на організм;

- використовувати знання та навички, одержані під час вивчення спеціальних дисциплін в подальшій трудовій та учбовій діяльності.

Місце в структурно-логічній схемі спеціальності. Навчальна дисципліна „Лікарські рослини” є складовою циклу професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня „Бакалавр”.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 54 години / 1,5 кредити ECTS

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Модуль I. Вступ до курсу «Лікарські рослини»

Змістовий модуль 1. Поняття про лікарські рослини та лікарську рослинну сировину

Поняття про лікарські рослини. Еволюція рослин з точки зору накопичення біологічно активних речовин, які стали цілющими для людини та тварин. Функції лікарських рослин для живого організму. Історичний екскурс застосування лікарських рослин. Формування знань про лікарські рослини у галузі науки.

Поняття про лікарську сировину. Види лікарської рослинної сировини. Поняття про лікарські засоби та лікарські форми. Правила збору всіх видів лікарської сировини рослинного походження. Загальні правила сушіння лікарської сировини. Способи сушіння: сушіння природним теплом, без штучного підігрівання (повітряно-тіньове, сонячне); сушіння зі штучним підігріванням (теплове); сушіння під вакуумом; сушіння у середовищі рідкого азоту. Зберігання лікарської сировини. Мінливість хімічного складу лікарських рослин. Пакування, маркірування й транспортування лікарської рослинної сировини.

Хімічний склад лікарських рослин. Біологічна і фармакологічна характеристика лікарських рослин. Речовини первинного та вторинного синтезу. Вуглеводи, полісахариди, вітаміни, органічні кислоти, ефірні олії, гіркоти. Рослинні глікозиди та їх практичне значення. Сапоніни. Серцеві глікозиди. Фенольні сполуки: прості феноли та їх глікозиди, кумарини, хромони, флавоноїди, таніди, антраценпохідні, лігнани, флаволігнани. Алкалоїди, основні їх представники та рослинні джерела. Значення мікроелементів у життєдіяльності людини. Патологічні процеси, пов'язані з дефіцитом мікроелементів. Рослини як джерела водорозчинних і жиророзчинних вітамінів та мікроелементів.

Сировинна база ЛРС: дикорослі і культивовані лікарські рослини. Охорона дикорослих лікарських рослин. Правила раціональної заготівлі ЛРС різних морфологічних груп. Зберігання і контроль якості ЛРС. Стандартизація ЛРС і фітозасобів.

Лікарські форми з рослинної сировини. Особливості екстрагування біологічно активних речовин з ЛРС. Ступінь подрібнення рослинної сировини. Основні лікарські форми з рослин з рідким дисперсним середовищем (настій, відвар, напар, мацерат, настойка, екстракт, лінімент), з пластично-пружним середовищем (мазі, супозиторії) та тверді (порошки,

гранули, таблетки). Правила виготовлення та використання настоек, відварів, чаїв, напарів, лікувальних ванн. Фітозасоби для інгаляцій, полоскань і зовнішнього застосування.

Модуль II. Спеціальна фітотерапія

Змістовий модуль 2. Фітотерапія захворювань систем органів

Загальні принципи застосування фітотерапії: етапність, комплексність (поєднання фітотерапії з іншими методами і засобами), системність, індивідуалізація, тривалість і безперервність, поступовість, безпечність. Показання та протипоказання до включення фітозасобів у комплексне лікування хворих різного профілю.

Лікарські рослини і лікарська рослинна сировина, які впливають на імунітет. Імуномодулятори I та II групи. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що впливають на імунітет.

Фітотерапія алергічних захворювань. Особливості складання і використання зборів, що використовуються при бронхіальній астмі, алергічному кон'юнктивіті і риносинуситі, ексудативному діатезі, екземі, кропивниці. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються для лікування алергічних станів.

Фітотерапія неврозів та захворювань серцево-судинної системи. Основні принципи фітотерапії. Особливості складання і використання зборів, що використовуються при лікуванні неврозів. Основні принципи фітотерапії гіпертонічної хвороби, ішемічної хвороби серця, атеросклерозу, серцевої недостатності, порушень серцевого ритму. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються для лікування неврозів та захворювань серцево-судинної системи. Характеристика лікарських рослин ангіопротекторної, кардіопротекторної, регулюючої тонус судин (при артеріальній гіпер- та гіпотензії), гіполіпідемічної, гіпокоагуляційної та сечогінної дії.

Фітотерапія захворювань органів дихання. Основні принципи фітотерапії. Особливості складання і використання зборів, що використовуються при лікуванні захворювань органів дихання. Основні групи лікарських рослин за їх терапевтичним впливом на дихальні шляхи: антимікробні, відхаркувальні, потогінні та жарознижувальні, спазмолітичні, гіпосенсибілізувальні та протизапальні. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються для лікування захворювань органів дихання.

Фітотерапія в отоларингології. Основні принципи фітотерапії. Особливості складання і використання зборів, що використовуються при лікуванні захворювань ЛОР-органів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються для лікування захворювань ЛОР-органів.

Фітотерапія захворювань шлунково-кишковою тракту, печінки і жовчних шляхів. Основні принципи фітотерапії захворювань ШКТ, печінки і жовчних шляхів. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються для лікування захворювань ШКТ, печінки і жовчних шляхів. Лікарські рослини, що збуджують апетит і стимулюють секреторну функцію травного каналу, протизапальні, обволікаючі, проносні, антидіарейні, газогінні (кармінативні), глистогінні, спазмолітичні, регенераторні, гіперкоагулювальні (кровоспинні) та такі, що регулюють шлункову гіперсекрецію. Рослинні гепатопротектори. Особливості застосування фітотерапії при захворюваннях органів травлення у дітей та осіб похилого віку. Фітозасоби, що використовують при гельмінтозах. Фітотерапія в комплексному лікуванні геморою.

Фітотерапія захворювань нирок і сечовидільних шляхів. Основні принципи фітотерапії захворювань нирок і сечовидільних шляхів, простатиту. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються для лікування захворювань нирок і сечовидільних шляхів, простатиту. Лікарські рослини протизапальної, сечогінної, спазмолітичної та уролітичної дії, а також для регуляції сольового обміну, їх застосування при захворюваннях нирок і сечовивідних шляхів. Місце фітотерапії в комплексному лікуванні та реабілітації хворих на пієлонефрит, цистит, уретрит, сечокам'яну хворобу.

Фітотерапія ендокринних і обмінних захворювань. Основні принципи фітотерапії цукрового діабету, захворювань щитовидної залози, ожиріння. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються для лікування ендокринних і обмінних захворювань. Лікарські рослини гіпоглікемічної, тиреотропної дії, ті, що регулюють менструальний цикл, лактогінні та ті, що знижують апетит. Застосування фітотерапії в комплексному лікуванні цукрового діабету, захворювань щитовидної залози, клімактеричного синдрому, імпотенції, гіпогалакції та ожиріння.

Фітотерапія в офтальмології. Основні принципи фітотерапії блефариту, кон'юктивіту, та інших захворювань. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються в офтальмології.

Фітотерапія в стоматології. Основні принципи фітотерапії пародонтозу, гінгівіту, стоматиту. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються в стоматології.

Фітотерапія в акушерстві і гінекології. Особливості використання лікарських рослин в акушерстві і гінекології. Основні принципи фітотерапії гінекологічних захворювань. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються в акушерстві і гінекології.

Фітотерапія в педіатрії. Особливості використання і дозування лікарських рослин в педіатрії. Основні принципи фітотерапії дитячих захворювань. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються в педіатрії.

Фітотерапія в онкології. Основні принципи фітотерапії в онкології. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються в онкології.

Фітотерапія захворювань нервової системи. Лікарські рослини з седативними, тонізуючими, ноотропними, антидепресантними, нормалізуючими сон і антиеметичними властивостями та їх застосування в лікуванні функціональних розладів нервової діяльності, психовегетативних синдромів. Основні принципи формування фітокомпозицій залежно від клінічної симптоматики. Застосування фітотерапії в медичній реабілітації хворих з ураженням периферичної та центральної нервової систем.

Фітотерапія в дерматології і косметології. Основні принципи фітотерапії дерматологічних захворювань. Особливості складання і використання зборів. Офіційні та неофіційні лікарські рослини, що використовуються в дерматології і косметології. Лікарські рослини гіпосенсибілізувальної, протизапальної, антимікробної, регенераторної, тонізуючої та кератолітичної дії. Фітотерапія в комплексному лікуванні жирної та сухої себореї, піодермії, дерматитів. Застосування фітозасобів при травматичних ушкодженнях (порізи, садна) та опіках шкіри. Косметичний догляд за шкірою з використанням фітозасобів.

Фітотерапія гіпо- і авітамінозів. Роль мікроорганізмів в життєдіяльності людини. ЛР як джерела вітамінів та мікроелементів. Основи дієтотерапії. Фітотерапевтичні властивості харчових, сільськогосподарських, технічних, пряно-ароматичних рослин. Фітодієтика, фітогігієна, фітобальнеологія.

Основи і принципи ароматерапії: об'єкти, способи, методи застосування. Лікарські рослини та ефірні олії, які використовуються в ароматерапії.

3. Рекомендована література

Базова

1. Бензель Л. В. Лікарські рослини і фітотерапія (фітотерапевтична рецептура): навч. посіб. / Л. В. Бензель, Р. Є. Дармограй, П. В. Бензель. – К. : ВСВ «Медицина», 2010. – 400 с.
2. Болгарович З.Е. Народна медицина українців / З.Е.Болгарович. – К.: Наукова думка, 1990. – 230 с.
3. Кобзар А. Я. Фармакогнозія в медицині: 1. Клінічна фармакогнозія. 2. Фітотерапія / А.Я. Кобзар. – Київ, 2004. – 479 с.

4. Гоменюк Г.А. 700 рецептов фитотерапии / Г.А.Гоменюк, В.С.Даниленко. – К.: Б.и., 1995. – 84 с.
5. Ковалев В. Н. Основы практической фитотерапии / В. Н. Ковалев, И. А. Зупанец, В. С. Кисличенко, И. А. Журавель и др. – Харьков : УкрФА, 1999. – 304 с.
6. Памуков Д. П. З. Аптека живої природи / Д. П.Памуков, Х. З.Ахтарджієв; пер. з болг. Г. К. Смика, Н. П. Зубицької. – К. : Урожай, 1991. – 304 с.
7. Системная фитотерапия: Учеб. пособие для студентов вузов / под ред. В.С. Кисличенко, А. В. Зайченко, И. А. Журавель. – Харьков : изд-во НФаУ : Золотые страницы, 2008. – 256 с.
8. Товстуха Є. С. Фітотерапія / Є. С. Товстуха. – Київ : «Здоров'я», 1991. – 304 с.
9. Чекман І. С. Клінічна фітотерапія / І. С. Чекман. – Київ : Рада, 2000. – 510 с.

Допоміжна

1. Гудвин Т. Введение в биохимию растений: в 2-х т. / Т. Гудвин, Э. Мерсер. – М. : Мир, 1986. – 705 с.
2. Кретович В. Л. Основы биохимии растений / В. Л. Кретович. – М. : Высш. шк., 1986. – 503с.
3. Кузнецова Г. А. Природные кумарины и фурукумарины / Г. А. Кузнецова. – Л. : Наука, 1967. – 247 с.
4. Лекарственное растительное сырье. – М.: Изд-во стандартов, 1980. – 296 с.
5. Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник / Відповід. ред. А. М. Гродзінський. – Київ : Видав. “Укр. енциклопедія”, 1992. – 544 с.
6. Муравьева Д. А. Фармакогнозия / Д. А. Муравьева, И.А.Самылина, Г.П. Яковлев. – М. : Медицина, 2002. – 656 с.
7. Муравьева Д. А. Тропические и субтропические лекарственные растения / Д. А. Муравьева, А. Ф. Гаммерман. – М. : Медицина, 1974. – 231 с.
8. Растительные лекарственные средства / Н.П. Максютин, Н.Ф. Комиссаренко, А.П. Прокопенко и др. – Киев: Урожай, 1985. – 270 с.
9. Яковлев Г. П. Ботанико-фармакогностический словарь / Яковлев Г. П., Блинова К. Ф. – М.: Высш. шк., 1990. – 272 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання – усне опитування теоретичного матеріалу, поточні та модульні контрольні роботи, тестовий контроль.